

УДК 377.3.016:7.036.1

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/73-1-14>**В'ячеслав БОЙКО,***orcid.org/0000-0002-0842-7450*кандидат філософських наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри мистецтвознавчої експертизи
Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
(Київ, Україна) vboiko@dakkim.edu.ua**МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
“CONTEMPORARY ART” У КОНТЕКСТІ ВИВЧЕННЯ МИСТЕЦЬКИХ
НАПРЯМКІВ РЕАЛІЗМУ: ТЕОРЕТИЧНІ І ПРАКТИЧНІ ВИКЛИКИ**

У статті на прикладі вивчення студентами художніх напрямів реалізму ХХ–ХХІ ст. проаналізовано теоретичні й практичні аспекти викладання навчальної дисципліни «Contemporary art» в Національній академії керівних кадрів культури і мистецтв (м. Київ). У дослідженні різнобічно охарактеризовано термін «contemporary art» з огляду на теоретичні концепції, наявні в українському мистецтвознавстві (Г. Вишеславський, О. Сидор-Гібелінда), а також у зарубіжному (Е. Люсі-Сміт); з'ясовано, що західна мистецтвознавча наука не виключає реалістичний живопис ХХ–ХХІ ст. з сегменту contemporary art, завдяки більш широкому тлумаченню означеного терміна як мистецтва сьогодення. Згідно з метою статті, охарактеризовано методику викладання навчальної дисципліни «Contemporary art» в Національній академії керівних кадрів культури і мистецтв в контексті вивчення напрямів реалізму (американський ріджионалізм, прецизійнізм, сюрреалізм, магічний реалізм, фотореалізм (гіперреалізм), неоекспресіонізм та інші) в світовому й вітчизняному мистецтві. Визначено, що студенти звертаються до творчих здобутків таких сучасних митців, як О. Анд, І. Гусев, П. Дойг, В. Костирко, О. Нердрум, Є. Равський, Н. Раух, Дж. Савіль, В. Сидоренко, Ю. Соломко, А. Цой та інші, які є представниками сучасного реалістичного живопису. З'ясовано, що наочність (відвідання мистецьких інституцій, спілкування з носіями традицій і новації реалізму в живописі) є ключовим інструментом для формування в здобувачів навичок арткритики, творення мистецьких проєктів. Встановлено, що в межах навчальної дисципліни «Contemporary art» основоположним є осмислення студентами передумов розвитку сучасного мистецтва й його різноманітня, формування всебічного наукового підходу до аналізу явищ мистецтва, набуття практичних навичок мистецтвознавчого аналізу художніх творів.

Ключові слова: реалізм, реалістичний живопис, contemporary art, мистецькі напрями, методика, студенти.

Viacheslav BOIKO,*orcid.org/0000-0002-0842-7450*PhD in Philosophical Sciences, Associate Professor,
Acting Manager at the Department of Art Expertise
National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts
(Kyiv, Ukraine) vboiko@dakkim.edu.ua**METHODS OF TEACHING THE DISCIPLINE “CONTEMPORARY ART”
IN THE CONTEXT OF STUDYING THE ART MOVEMENTS OF REALISM:
THEORETICAL AND PRACTICAL CHALLENGES**

The article analyzes the theoretical and practical aspects of teaching the discipline “Contemporary art” at the National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts (Kyiv) on the example of students’ study of art movements of realism of the XX–XXI centuries. The study comprehensively characterizes the term “contemporary art” in terms of theoretical concepts available in Ukrainian art history (G. Vysheslavsky, O. Sydor-Gibelinda), as well as in foreign art history (E. Lucy-Smith); it is found that Western art history does not exclude realistic painting of the XX–XXI centuries from the segment of contemporary art, due to a broader interpretation of this term as art of the present day (however, in the West there is an alternative understanding of this concept, similar to the Ukrainian one, as experimental art practices). The purpose of the article is to characterize the methodology of teaching the discipline “Contemporary art” at the National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts in the context of studying the art movements of realism (American regionalism, precisionism, surrealism, magical realism, photorealism (hyperrealism), neo-expressionism, and others) in world and national art. It has been determined that students turn to the art achievements of such contemporary artists as O. And, I. Husiev, P. Doig, V. Kostyrko, O. Nerdrum, E. Ravsky, N. Rauch, J. Saville, V. Sydorenko, Yu. Solomko, A. Tsoi and others, who are representatives of contemporary realist painting. It has been found that visibility (visiting art institutions, communicating with the bearers of traditions and innovations of realism in painting) is a key tool for developing students’

skills in art criticism and creating art projects. It has been established that within the discipline “Contemporary art” the fundamental is the students’ understanding of the prerequisites for the development of contemporary art and its diversity, the formation of a comprehensive scientific approach to the analysis of art phenomena, the acquisition of practical skills in art historical analysis of artworks.

Key words: *realism, realist painting, contemporary art, art movements, methods, students.*

Постановка проблеми. Флагманом вітчизняної мистецької освіти є Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв (м. Київ), де здійснюється фахова підготовка майбутніх діячів мистецтвознавчої сфери – в межах спеціальності «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація». Спектр навчальних дисциплін базується на формуванні широковекторного світогляду майбутніх діячів українського артпростору, які будуть визначати й досліджувати його традиції, реалії й тенденції до подальшого розвитку. Запровадження в 2022 р. навчальної дисципліни «Contemporary art» дало змогу, з урахуванням міждисциплінарного підходу, структурувати масив даних зі світового й українського сучасного мистецтва й ознайомити студентів з його науковими концепціями, категоріально-понятійним апаратом, різноманіттям мистецьких напрямів та артпрактик. Однак, слід відзначити, що висвітлення напрямів реалізму в мистецтві ХХ–ХХІ ст. потребувало вирішення численних теоретичних та практичних завдань. Адже у вітчизняному мистецтвознавстві досить фрагментарно окреслений розвиток реалістичних напрямів у США та Західній Європі (А. Барановська, Р. Безугла, Г. Склярєнко, І. Солярська-Комарчук), на відміну від модерністських течій та артпрактик, що глибоко досліджуються в Інституті проблем сучасного мистецтва Національної академії мистецтв України. Попри те, на кафедрі мистецтвознавчої експертизи Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв було впроваджено дієву методику викладання сучасного мистецтва, за якої була здійснена спроба дослідити означену проблематику, що надало змогу студентам розширити уявлення про розвиток сучасного мистецтва в контексті реалізму.

Аналіз досліджень. Сукупність матеріалів, дотичних до теми цієї статті, розділено нами на кілька категорій. Перша стосується проблематики появи, розвитку й визначення терміна «contemporary art». Передусім, їх розкрито в ряді праць Г. Вишеславського. До основоположних класифіковано видання «Термінологія сучасного мистецтва. Означення, неологізми, жаргонізми сучасного візуального мистецтва України» (Вишеславський, Сидор-Гібелінда, 2010) та «Contemporary art України – від андеграунду до мейнстріму» (Вишеславський, 2020). Автор на

прикладі художнього руху «Нова хвиля» кінця 80-х – 90-х рр. ХХ ст. аналізує процеси у вітчизняній культурі та мистецтві, на перетині зі світовими арттенденціями, які згодом було віднесено до площини contemporary art. І. Солярською-Комарчук досліджено особливості українського нонконформізму 70–80-х років ХХ ст. в контексті художньої традиції Європи (Солярська-Комарчук, 2023). О. Кириченко аналізує проблематику вивчення сучасного мистецтва (Кириченко, 2017).

В. Михальчуком описано практичний досвід форм роботи українських художніх галерей з огляду на презентацію в цих мистецьких осередках contemporary art (Михальчук, 2014). При аналізі мистецької термінології в текстах друкованих вітчизняних ЗМІ з досвіду журналу «ART-Ukraine» І. Хархан на прикладі терміна “contemporary art” звернула увагу на те, що в текстах доволі часто зустрічаються мистецькі терміни іншомовного походження, «...що вживаються без перекладу: contemporary art, cool dream tralfrealism, transpersonal art, recycling art. У одному й тому самому числі журналу можна побачити використання терміна як латиницею (contemporary art), так і кирилицею (контемпорарі арт)» (Хархан, 2013: 284).

Другий напрям, фактично недосліджений в Україні, стосується мистецьких напрямків реалізму – передусім, фотореалізму (суперреалізму, гіперреалізму, радикального реалізму, нового реалізму та ін.) – сюди як основоположні класифіковані напрацювання А. Барановської (Барановська, 2022) щодо розуміння терміна «реалізм» у мистецтвознавчій теорії Заходу; А. Барановської (Барановська, 2022) та Г. Склярєнко (Склярєнко, 2013) щодо напрямку фотореалізму (гіперреалізму) в сучасному західному та українському мистецтві. Витоки неоекспресіонізму досліджувала І. Солярська-Комарчук (Солярська-Комарчук, 2023). Серед зарубіжних праць необхідно виокремити монографію Л. Чейз «Гіпперреалізм» (Chase, 1975), яка є ключовою в західному мистецтвознавстві.

Третій напрям досліджень охоплює аналіз методики викладання дисциплін у межах мистецького фаху. Загальні аспекти методики викладання у вищих навчальних закладах України систематизовано В. Стинською в методичні рекомендації (Стинська, 2016). Проблематика методики викла-

дання образотворчого мистецтва викладена в навчальному посібнику В. Кардашова (Кардашов, 2007). К. Станіславська актуалізувала питання методичного забезпечення навчальних дисциплін із сучасного мистецтва, де зробила акцент на забезпеченні курсів із сучасного мистецтва навчальною літературою (Станіславська, 2020), на прикладі авторського навчального посібника «Мистецькі форми сучасної видовищної культури», в п'яти розділах якого згідно з авторським баченням представлено класифікацію груп мистецько-видовищних форм сучасності й теоретико-методологічний блок. Ж. Денисюк описано особливості функціонування мистецької освіти в сучасних глобалізаційних умовах і на тлі культурних трансформацій (Денисюк, 2023). Також вченою охарактеризовано роль інформаційних технологій у реалізації актуальних принципів освітнього менеджменту (Денисюк, 2023). Однак, в жодному з досліджень немає даних про специфіку методики викладання дисципліни «Contemporary art» у річці розвитку напрямів реалізму. Ця стаття є першою спробою об'єднати три вищезазначені вектори наукових досліджень в контексті напрямів реалізму, що висвітлюються під час викладання навчальної дисципліни «Contemporary art» у Національній академії керівних кадрів культури і мистецтв.

Мета статті – на прикладі вивчення студентами специфіки мистецтва реалізму, проаналізувати теоретичні й практичні аспекти викладання навчальної дисципліни «Contemporary art» в Національній академії керівних кадрів культури і мистецтв.

Виклад основного матеріалу. При характеристиці затребуваності й специфіки навчальної дисципліни «Contemporary art», спершу необхідно проаналізувати смислове наповнення даного терміна. На сьогодні в українській мистецтвознавчій науці не існує його єдиного уніфікованого визначення, проте наявний ряд наукових розвідок теоретиків і практиків мистецтва у цьому напрямку. У монографії Г. Вишеславського «Contemporary art України – від андеграунду до мейнстріму», цим художником та мистецтвознавцем при аналізі терміна «сучасне мистецтво» зазначено, що цей термін «...відповідає англійському contemporary art» (Вишеславський, 2020: 217). Як їхні синоніми, Г. Вишеславський згадує такі терміни, як практика й актуальне мистецтво. При цьому виділяє саме contemporary art як найбільш «...вживаний і нейтральний» (Вишеславський, 2020: 218).

О. Маланчук-Рибак, описуючи актуальне мистецтво, слушно зауважила, що методологічні й термінологічні підходи академічного мистецтвоз-

навства вже не можуть повною мірою виконувати роль інструментів «...пізнання і розуміння постмодерного Contemporary art» (Маланчук-Рибак, 2016: 60). У визначенні О. Сидора-Гібелінди contemporary art звучить як «...синонім актуального, тобто експериментально пошукового мистецтва наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. За наших умов – ситуативний синонім ПОСТМОДЕРНУ. Ні в якому разі не означає мистецтва, сучасного лише внаслідок своєї хронології появи на світ» (Сидор-Гібелінда, 2008: 291).

Крім наведеного вище вузького тлумачення терміна «contemporary art», у західному мистецтвознавстві наявна й інша думка, що визначає цей термін через мистецтво художників, які творять нині. Наприклад, мистецтвознавець Е. Люсі-Сміт дає таке означення: «contemporary art – строго кажучи, мистецтво сьогоднішнього дня, але термін часто використовується, щоб позначити мистецтво, що нині є авангардним або в певній мірі експериментальним». На онлайн-сторінках ресурсу *theartstory.org*, що рекомендований для перегляду провідними мистецтвознавцями США (Р. Краусс, Х. Фостер) до витоків «contemporary art» відноситься, в тому числі, американський реалізм (Movements and Styles in Roots of Contemporary Art, 2024). Отже, реалістичні напрями мистецтва були включені в навчальну дисципліну «Contemporary art», тим більше, що сучасний реалізм неможливо розглядати безвідносно впливу на нього модерністських та постмодерністських традицій.

Вищезгадана навчальна дисципліна розроблена І. Солярською-Комарчук, доцентом кафедри мистецтвознавчої експертизи Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. Предметом вивчення для студентів стає не обмежене коло актуальних артпрактик, а увесь масив сучасного мистецтва (Робоча програма навчальної дисципліни «Contemporary art», 2022).

Програма навчальної дисципліни складається з чотирьох модулів: «Сутнісні трансформації в мистецтві модернізму» (модулем охоплено такі варіації реалізму, як американський ріджоналізм, прецизійнізм, сюрреалізм, магічний реалізм); «Визначальні ідеї постмодернізму та їх вплив на мистецтво другої половини ХХ ст.» (поп-арт, фотореалізм, гіперреалізм), «Новаторства мистецтва в останній третині ХХ ст.» (неоекспресіонізм); «Мистецтво contemporary art першої третини ХХІ ст.» (модулем передбачено висвітлення доробку сучасних художників-реалістів, що здобули міжнародного визнання, П. Дойг, О. Нердрум, Н. Раух, Д. Савіль тощо, а також вітчиз-

няних визнаних художників, серед яких О. Анд, І. Гусев, В. Костирко, Є. Равський, В. Сидоренко, Ю. Соломко, А. Цой та інші) (Робоча програма навчальної дисципліни «Contemporary art», 2022: 4).

Методичні основи дисципліни «Contemporary art» охоплюють методичне забезпечення організації навчального процесу, застосування видів та форм занять (формат аудиторних занять та дистанційний формат), організацію форм самостійної, індивідуальної й науково-дослідної роботи здобувачів, організацію форм контролю за засвоєнням знань, дотримання нормативно-правового забезпечення освітньої діяльності.

У відповідь на соціально-політичні виклики останніх років (пандемія коронавірусної хвороби, спричинена SARS-CoV-2, повномасштабна війна Росії проти України), у навчальному процесі успішно застосовуються сучасні технології. Передусім, це стосується формату дистанційного навчання, де використовується освітній інтернет-сервіс “Google Classroom”. Ж. Денисюк, вивчаючи інформаційні технології в освітньому менеджменті, наголошує на актуальності оцінки сучасної мистецької освіти крізь культуротворчі виміри: «Численні технічні можливості створили паралельний віртуальний простір, де не лише здійснюється обмін інформацією, але й відбувається необмежена комунікація, власна репрезентація, трансляція цінностей» (Денисюк, 2023: 6). Сюди ж можемо класифікувати звернення до інтернет-ресурсів, де представлені твори сучасного мистецтва, артпроекти, біографії митців та інтерв'ю з ними, публікації арткритиків щодо окремих аспектів contemporary art.

Зокрема, студентам пропонується здійснювати пошук інформації на численних інтернет-ресурсах про тенденції розвитку сучасного реалізму. Таким чином, студенти, отримуючи інформацію про художню манеру, композиційно-стилістичні й сюжетні особливості творчого доробку як сучасних українських митців, так і зарубіжних опановують основи аналізу й критики та використовують опрацьований матеріал під час семінарських занять, у межах дискусій під час лекцій, при написанні рефератів, курсових чи дипломних робіт тощо.

Аналізуючи дані про діяльність цих та інших митців, здобувачі розкривають здатність характеризувати ідейно-художнє наповнення як окремих творів, так і артпроектів, або ж творчої манери художника, застосовуючи для цього мистецтвознавчий аналіз, іконографічний метод та інші. Це дає змогу визначати основні характеристики і

тенденції вітчизняного й зарубіжного сучасного мистецтва, прививає навичку встановлювати приналежність того чи іншого твору чи проєкту до національної реалістичної традиції (передусім, української).

У межах дисципліни, у тому її блоці, який передбачає офлайн-навчання, ключова роль відводиться практичним та семінарським заняттям, під час яких студенти відвідують мистецькі інституції, вивчають художні проєкти, знайомляться з художниками-учасниками цих проєктів, аналізують їхні твори. Також наочності додає відвідання студентами художніх майстерень, лекцій, творчих зустрічей (а також, інших форм комунікації митців з аудиторією), де вони ознайомлюються з процесом створення творів мистецтва. Окрім цього, студенти набувають навички мислити масштабно, оцінювати український мистецький простір як структурну одиницю простору світового.

Навчальна дисципліна передбачає під час індивідуальної й самостійної роботи написання есе, статей тощо з позиції критиків мистецтва. У цьому допомагає науково-дослідна діяльність в бібліотечних установах, де наявні монографії, колективні праці й фахові періодичні видання з галузі contemporary art. Сюди, наприклад, належать, каталоги виставкових проєктів, де свого часу були представлені й твори художників-реалістів.

З огляду на те, що виставкова робота належить до одного з практичних виявів *contemporary art*, студентам пропонується у якості арткритиків оцінити окремі художні виставки, що проводяться українськими галереями та музейними інституціями. У своїй статті В. Михальчук розглядає простір художньої галереї як складний соціальний організм, який є чутливим до всіх напрямків культурного життя держави і має акумулювати в собі великий масив інформації щодо напрямів contemporary art (Михальчук, 2014: 281).

Висновки. У статті різнобічно охарактеризовано термін «contemporary art», з огляду на дослідження, проведені українськими мистецтвознавцями (Г. Вишеславський, О. Сидор-Гібелінда), а також західними (Е. Люсі-Сміт). Розкрито, що західне мистецтвознавство розглядає реалістичний живопис ХХ–ХХІ ст. як частину contemporary art. Аргументовано введення у навчальну дисципліну “Contemporary art”, що викладається в Національній академії керівних кадрів культури і мистецтв, викладання теоретичних знань з питань таких напрямів реалізму як американський ріджоналізм, прецизійнізм, сюрреалізм, магічний реалізм, фотореалізм (гіперреалізм), неоекспресіонізм та інших, а також вивчення творчого доробку

відомих митців-представників реалістичного живопису України, США та Західної Європи. Охарактеризовано методику викладання навчальної дисципліни «Contemporary art» в Національній академії керівних кадрів культури і мистецтв як таку, що впроваджує принципи міждисциплінарності, міжкультурної освіти, в тому числі, завдяки сучасним можливостям цифровізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барановська А. Розуміння терміну «реалізм» у мистецтвознавчій теорії Заходу (від 60-х років XX століття – до сьогодення). *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2022. № 1. С. 101–105. DOI: 10.32461/2226-3209.1.2022.257492.
2. Барановська А. Естетика фотореалізму 70-х: вплив на сучасні мистецькі практики. *Український мистецтвознавчий дискурс*. 2022. Вип. 5. С. 6–12. DOI: <https://doi.org/10.32782/uad.2022.5.1>.
3. Вишеславський Г. Contemporary art України – від андеграунду до мейнстріму. Київ: ІПСМ НАМ України, 2020. 256 с.
4. Вишеславський Г., Сидор-Гібелінда О. Термінологія сучасного мистецтва. Означення, неологізми, жаргонізми сучасного візуального мистецтва України. Париж – Київ: Terra incognita, 2010. 416 с.
5. Денисюк Ж. Інформаційні технології в освітньому менеджменті: культуротворчі виміри. *Культура і сучасність* : альманах. 2023. № 1. С. 3–8. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-0285.1.2023.286773>.
6. Денисюк Ж. Мистецька освіта в умовах глобалізації та культурних трансформацій сучасності. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2023. № 1. С. 23–28.
7. Кардашов В. Теорія та методика викладання образотворчого мистецтва. Навчальний посібник. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2007. 296 с.
8. Кириченко О. Актуальні проблеми вивчення сучасного мистецтва. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. Серія: Педагогічні науки. 2017. № 157. С. 70–76.
9. Маланчук-Рибак О. Культурологія і мистецтвознавство: наукові статуси та взаємовпливи. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2016. Вип. 29. С. 58–70.
10. Михальчук В. Інтерактивні форми діяльності художньої галереї в Україні в контексті contemporary art. *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури*. 2014. Вип. 33. С. 272–282.
11. Робоча програма навчальної дисципліни «Contemporary art». *Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв*. URL: https://nakkkim.edu.ua/images/Instytutu/in_prakt_kulturolohii/K_mystetstv_ekspert/RP/Contemporary_art.pdf (дата звернення: 04.04.2024).
12. Сидор-Гібелінда О. Українці на Венеційській бієнале: сто років присутності. Київ: Наш час, 2008. 291 с.
13. Складенко Г. Гіперреалізм в контексті українського мистецтва другої половини XX століття. *Сучасне мистецтво*. 2013. Вип. 9. С. 165–183.
14. Солярська-Комарчук І. Український нонконформізм 70–80-х років XX ст. в просторі європейської художньої традиції. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2023. № 1. С. 157–162.
15. Солярська-Комарчук І. Витоки неоекспресіонізму та його прояви в мистецтві українських художників групи «New Bend». *Український мистецтвознавчий дискурс*. 2023. Вип. 2. С. 129–134.
16. Станіславська К. До питання методичного забезпечення навчальних дисциплін із сучасного мистецтва. *Література та культура Полісся*. 2020. Вип. 100 (14i15f). С. 93–99.
17. Стинська В. Методика викладання у вищій школі. Методичні рекомендації. Івано-Франківськ: 2016, 65 с.
18. Хархан І. Мистецька термінологія в текстах друкованих ЗМІ (на прикладі журналу “ART-Ukraine”). *Стиль і текст*. 2013. Вип. 14. С. 278–286.
19. Chase Linda. *Hyperrealism*. New York: Rizzoli, 1975. 75 p.
20. Movements and Styles in Roots of Contemporary Art. *The Art Story*. 2024. URL: <https://www.theartstory.org/movements/roots-of-contemporary-art/>.
21. Lucie-Smith Edward *The Thames & Hudson Dictionary of Art Terms*. London: Thames & Hudson. 2003. 240 p.

REFERENCES

1. Baranovska, A. (2022). *Rozuminnia terminu "realizm" u mystetstvoznavchii teorii Zakhodu (vid 60-kh rokiv XX stolittia – do sohodennia)* [Understanding the term “realism” in the art history theory of the West (from the 60s of the twentieth century to the present)]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv*. № 1. Pp. 101–105. [in Ukrainian]
2. Baranovska, A. (2022). *Estetyka fotorealizmu 70-kh: vplyv na suchasni mystetski praktyky* [Aesthetics of photorealism of the 70s: influence on modern ones artistic practices]. *Ukrayinskyi mystetstvoznavchyi dyskurs*. № 5. Pp. 6–12. [in Ukrainian].
3. Vysheslavskyyi, H. (2020). *Contemporary art Ukrainy – vid andehraundu do meinstrimu* [Contemporary art of Ukraine – from the underground to the mainstream]. Kyiv: IPSM NAM Ukrainy. 256 p. [in Ukrainian]
4. Vysheslavskyyi, H. & Sydor-Hibelynda, O. (2010). *Terminolohiia suchasnoho mystetstva. Oznachennia, neolohizmy, zharhonizmy suchasnoho vizualnoho mystetstva Ukrainy* [The terminology of contemporary art. Definitions, neologisms, jargon of contemporary visual art in Ukraine]. Paryzh – Kyiv: Terra incognita. 416 p. [in Ukrainian]
5. Denysiuk, Zh. (2023). *Informatsiini tekhnolohii v osvitnomu menedzhmentii: kulturotvorchii vymiry* [Information technologies in educational management: Cultural dimensions]. *Kultura i suchasnist: almanakh*. № 1. Pp. 3–8. [in Ukrainian]

6. Denysiuk, Zh. (2023). *Mystetska osvita v umovakh hlobalizatsii ta kulturnykh transformatsii suchasnosti* [Art education in the context of globalization and cultural transformations of our time]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv*. № 1. Pp. 23–28. [in Ukrainian]
7. Kardashov, V. (2007). *Teoriia ta metodyka vykladannia obrazotvorchoho mystetstva* [Theory and methods of teaching fine arts art teaching]: navchalnyi posibnyk. Kyiv: Vydavnychi Dim “Slovo”. 296 p. [in Ukrainian]
8. Kyrychenko, O. (2017). *Aktualni problemy vyvchennia suchasnoho mystetstva* [Actual problems of studying contemporary art]. *Naukovi zapysky Tsentralnoukrainskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Lynnychenka. Serii: Pedahohichni nauky*. № 157. Pp. 70–76. [in Ukrainian]
9. Malanchuk-Rybak, O. (2016). *Kulturolohiia i mystetstvoznavstvo: naukovy statusy ta vzaiemovplyvy* [Cultural Studies and Art History: Scientific Status and Mutual Influences]. *Visnyk Lvivskoi natsionalnoi akademii mystetstv*. № 229. Pp. 58–70. [in Ukrainian]
10. Mykhalchuk, V. (2014). *Interaktyvni formy diialnosti khudozhnoi halerei v Ukraini v konteksti contemporary art* [Interactive forms of art gallery activity in Ukraine in the context of contemporary art]. *Aktualni problemy istorii, teorii ta praktyky khudozhnoi kultury*. № 33. С. 272–282. [in Ukrainian]
11. *Robocha prohrama navchalnoi dystsypliny “Contemporary art”*. *Natsionalna akademiia kerivnykh kadriv kultury i mystetstv* [Robocha prohrama navchalnoi dystsypliny “Contemporary art”. Natsionalna akademiia kerivnykh kadriv kultury i mystetstv]. URL: https://nakkkim.edu.ua/images/Instytutu/in_prakt_kulturolohiia/K_mystetstv_ekspert/RP/Contemporary_art.pdf [in Ukrainian]
12. Sydor-Hibelynda, O. (2008). *Ukrainci na Venetsiiskii bienale: sto rokov prysutnosti* [Ukrainians at the Venice Biennale: One Hundred Years of Presence]. Kyiv: Nash chas. 291 s. [in Ukrainian]
13. Skliarenko, H. (2013). *Hiperrealizm v konteksti ukrainskoho mystetstva druhoi polovyny XX stolittia* [Hyperrealism in the Context of Ukrainian Art of the Second Half of the Twentieth Century]. *Suchasne mystetstvo*. № 9. Pp. 165–183. [in Ukrainian]
14. Soliarska-Komarchuk, I. (2023). *Ukrainskyi nonkonformizm 70–80-kyh rokiv XX st. v prostori yevropeiskoi khudozhnoi tradytsii* [Ukrainian nonconformism of the 70s and 80s of the twentieth century in the space of the European artistic tradition]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv*. № 1. Pp. 157–162. [in Ukrainian]
15. Soliarska-Komarchuk, I. (2023). *Vytoky neoekspresionizmu ta yoho proyavy v mystetstvi ukrayinskykh khudozhnykiv hrupy “New Bend”* [The origins of neo-expressionism and its manifestations in the art of Ukrainian artists of the “New Bend”]. *Ukrayinskyi mystetstvoznavchyyi dyskurs*. № 2. Pp. 129–134. [in Ukrainian]
16. Stanislavska, K. (2020). *Do pytannia metodychnoho zabezpechennia navchalnykh dystsyplin iz suchasnoho mystetstva* [On the issue of methodological support of academic disciplines in contemporary art]. *Literatura ta kultura Polissia*. Vyp. 100 (14i15f). Pp. 93–99. [in Ukrainian]
17. Stynska, V. (2016). *Metodyka vykladannia u vyshchii shkoli* [Methods of teaching in higher education]. *Metodychni rekomendatsii*. Ivano-Frankivsk. 65 s. [in Ukrainian]
18. Kharkhan, I. (2013). *Mystetska terminolohiia v tekstakh drukovanykh ZMI (na prykladi zhurnalu “ART-Ukraine”)* [Artistic Terminology in the Texts of Printed Media (on the Example of the ART-Ukraine Magazine)]. *Styl i tekst*. № 14. Pp. 278–286. [in Ukrainian]
19. Chase Linda. (1975). *Hyperrealism*. New York: Rizzoli. 75 p.
20. *Movements and Styles in Roots of Contemporary Art*. (2024). *The Art Story*. URL: <https://www.theartstory.org/movements/roots-of-contemporary-art/>
21. Edward Lucie-Smith. (2003). *The Thames & Hudson Dictionary of Art Terms*. London: *Thames & Hudson*. 240 p.